Öğrenme çıktısı: Asya Hun Devleti, Göktürkler ve Uygurların medeniyetimize katkıları hakkında çıkarım yapabilme

Türkistan ve Bozkır Hayatı

Bozkırda konargöçer hayat (temsilî)

Türkistan neresi?

Bilinen ilk Türk devletlerinin kurulduğu bölgedir, adı "Türklerin yurdu" demektir. Hazar Denizi'nden Kingan Dağları'na uzanır. Altay ve Tanrı Dağları, Aral ve Balkaş gölleri, Seyhun ve Ceyhun nehirleri buradadır. Geniş ve kurak düzlükleri vardır. Bu coğrafya; Türklerin yönetimini, ordusunu, sosyal hayatını ve ekonomisini şekillendirmiştir.

KONARGÖÇER

Hayvanlarına otlak bulmak için yazın yaylalara, kışın ovalara göç eden, çadırlarda yaşayan topluluk yaşam biçimidir. Bugün Toroslardaki Yörükler bu geleneği az sayıda da olsa sürdürür.

A+ SINAVDA ÇIKABİLİR

Coğrafya yaşamı **belirler**: Kurak bozkır hayvancılığı, hayvancılık göçü, göç de çadırı ve taşınabilir eşyayı doğurmuştur.

İlk Türk devletleri

Devlet	Merkez	Önemli hükümdar	Öne çıkan özellik
Asya Hun	Ötüken	Teoman, Mete Han	Bilinen ilk Türk devleti. Mete Han döneminde en parlak dönem; Çin vergiye bağlandı. 216'da yıkıldı.
I. Göktürk (552)	Ötüken	Bumin Kağan, Mukan Kağan	"Türk" adını resmî devlet adı olarak kullanan ilk devlet. Ak Hunları yıktı, İpek Yolu'na hâkim oldu. 630'da Çin egemenliğine girdi.
II. Göktürk (682)	Ötüken	Kutluk (İlteriş), Bilge Kağan, Kültigin, vezir Tonyukuk	Elli yıllık esaretten sonra bağımsızlık kazanıldı. Orhun Kitabeleri bu dönemdendir. 745'te Uygurlar yıktı.
Uygurlar (745)	Karabalgasun (Ordubalık)	Kutluk Bilge Kül Kağan, Bögü Kağan	Bögü Kağan döneminde Maniheizm benimsendi, yerleşik hayata geçildi. 840'ta Kırgızlar son verdi.

DİKKAT!

Uygurlara kadar Türklerde tek tanrı anlayışına dayalı **Gök Tengri** inancı yaygındı. Uygurlar **Maniheizm ve Budizm'e** yöneldi.

Bilgiyi nereden öğreniyoruz?

- **Çin kaynakları:** Türkler konargöçer yaşadığı ve II. Göktürklere kadar Türkçe yazılı eser bırakmadığı için ilk bilgiler komşulardan gelir.
- **Orhun Kitabeleri:** Türk tarih ve edebiyatının ilk yazılı belgelerindendir.
- **Destanlar:** Oğuz Kağan, Bozkurt, Ergenekon, Göç, Türeyiş.

Mete Han'ın gücü: MÖ 199'da kendisinden en az dört kat büyük Çin ordusunu kuşattı. Çin'i işgal etmedi ama vergiye bağladı. Sınırlar Kore'den Aral Gölü'ne, Baykal Gölü'nden Çin Seddi'ne uzandı.

İlteriş: Kutluk Kağan'ın unvanıdır, "derleyen toparlayan" demektir. **Mukan Kağan** döneminde Göktürkler en parlak çağını yaşadı. Uygurların çoğu bugün Çin'e bağlı **Uygur Özerk Bölgesi'nde** yaşar.

Yönetim ve Hukuk

KUT
Hükümdara devleti yönetme yetkisinin Gök Tanrı tarafından verildiği inancıdır.

KURULTAY (TOY)
Siyasi, askerî, ekonomik ve kültürel meselelerin görüşüldüğü devlet meclisidir. Başkanı kağandır; hatun, boy beyleri ve ileri gelenler katılır. Kararlar tavsiye niteliğindedir, son söz kağanındır.

TÖRE
Sosyal hayatı düzenleyen yazısız hukuk kurallarıdır, kanun karşılığıdır.

HATUN
Kağanın eşidir. Devlet meclisine katılır, oy kullanır, elçileri kabul edebilir.

A+ SINAVDA ÇIKABİLİR

Hükümdarın yetkisi **sınırsız değildir, töreyle sınırlıdır.** Halk da ondan adalet, güvenlik ve refah bekler. Hatunun yönetimdeki yeri, Türklerde kadına verilen değeri gösterir.

Kağanın görevleri

- Dağınık boyları toplayıp nüfusu artırmak
- Halkı doyurmak ve giydirmek
- Sofrasını halka açık tutmak

Törenin değişmez dört ilkesi

Könilik: Adalet. **Uzluk:** İyilik, faydalılık. **Tüzlük:** Eşitlik. **Kişilik:** İnsanlık.
Göktürklerde yüksek devlet mahkemesine **yargu** denirdi.

Dün ve bugün

İlk Türk devletleri	Ülkemiz
Yönetimde tek kişi söz sahibidir (han, hakan, kağan), yönetim genellikle babadan oğula geçer, hanedanın diğer erkekleri de hak sahibidir.	Yöneticiler halkın oyuyla ve belli süreyle seçilir.
Kurultay kararları tavsiye niteliğindedir.	TBMM yasa yapar, kararları bağlayıcıdır.
Töre yazısız kurallardan oluşur.	Anayasa ve kanunlar yazılıdır.
Benzerlik: Yönetimde danışma ve adalet önemlidir.	**Benzerlik:** Meclis ve adalet kurumları vardır.

Bilge Kağan'dan

Orhun Kitabeleri'nde kağan, Türk halkının yok olmak üzereyken babası İlteriş Kağan sayesinde yeniden toparlandığını, Çinlilerin tatlı sözlerle halkı kandırdığını anlatır. **"Üstte gök çökmedikçe, altta yer delinmedikçe senin devletini ve töreni kim yıkıp bozabilir?"** sözü bağımsızlık ve töre bilincini gösterir.

Notlarım

Öğrenme çıktısı: Asya Hun Devleti, Göktürkler ve Uygurların medeniyetimize katkıları hakkında çıkarım yapabilme

Ordu ve Savaş Taktiği

Neden savaşçı bir toplum?

Türkistan'ın düzlükleri doğal olarak korunaklı değildi. Otlak ve su az olunca boylar ve devletler sık sık karşı karşıya geliyordu. Böyle bir yurtta yaşamak savunmayı önemli kıldı, herkesin asker sayıldığı ordu millet anlayışı doğdu.

A+ SINAVDA ÇIKABİLİR

Türklerde askerlik **meslek değil, vatan görevi** sayılmıştır. Bugünkü ordu millet anlayışımızın kökleri buraya uzanır.

Türk ordusunun üç farkı

Ücretli değil

Pek çok devletin askeri parayla tutulurken Türklerde orduya katılmak vatani görevdi.

Daimî ordu

Kadın, erkek, genç, yaşlı herkes savaşa hazırdı. Spor, eğlence ve av bile askerî eğitim sayılırdı.

Süvari gücü

Ordu çoğunlukla atlılardan oluşur, hızlı hareket eder, yaya ordulara üstünlük sağlardı.

Onluk sistem

10.000	1000	100	10
Tümen: tümenbaşı	**Binlik: binbaşı**	**Yüzlük: yüzbaşı**	**Onluk: onbaşı**

Mete Han döneminde ortaya çıktı, Türkiye dâhil Türk devletlerinde küçük değişikliklerle sürdü. **Kara Kuvvetleri** kuruluş yılı olarak Mete Han'ın tahta çıktığı **MÖ 209** kabul edilir. Birlik sembolündeki 16 yıldız, tarihte kurulmuş 16 Türk devletini temsil eder.

Turan taktiği (kurt oyunu)

Karşılaşma
Türk birlikleri düşmanla bir süre yüz yüze savaşır.

→

Sahte kaçış
Hızla geri çekilir, düşman takibe geçer, safları bozulur.

→

Pusu
Dağ, orman, bataklık gibi önceden seçilen yerde düşman kuşatılır.

At ve silah

Başlıca savaş araçları at, ok, yay, kılıç ve kalkandır. Atı rahat kullanmak için pantolon giymişler, süvari tekniğini geliştirmişlerdir. Ata binmeyi Çinlilerin ve Avrupalıların Türklerden öğrendiği belirtilir.

Notlarım

Öğrenme çıktısı: Asya Hun Devleti, Göktürkler ve Uygurların medeniyetimize katkıları hakkında çıkarım yapabilme

Sosyal Hayat, Sanat, Ekonomi

Toplum yapısı

Oguş (Aile) → **Urug** (Aileler birliği) → **Boy** (Boy beyi yönetir) → **Bodun** (Boyların birliği) → **İl** (Devlet)

Her boyun adı ve damgası vardı. Bugün **Bayat** (Afyonkarahisar), **Çiğil** (Konya), **Kınık** (İzmir) gibi yer adlarında bu boyların izi görülür. Aile, sosyal yapının temelidir; küçük aile yaygındır. Akraba adlarının zenginliği aileye verilen değeri gösterir: hala, teyze, dayı, amca, yenge, enişte.

Sanat

- Sanat çoğunlukla **taşınabilir eşya** üzerindedir: kemer tokası, kılıç kabzası, at koşum takımı.
- **Hayvan motifleri:** Pars, kaplan, kurt, kuş, geyik, at, koyun, keçi.
- **Balbal:** Önemli kişilerin anıt alanlarına, savaşta öldürdüğü düşmanları temsilen dikilen taşlardır.
- **Uygurlar:** Yerleşik hayatla tapınak ve minyatür örnekleri görülür, bu üslup Selçuklu ve Osmanlıya da uzanır.

A+ SINAVDA ÇIKABİLİR

Sanat eserlerinin taşınabilir olması **konargöçer yaşamın** sonucudur. Mimarinin Uygurlarda gelişmesi ise **yerleşik hayata** geçmenin sonucudur.

Ekonomi

Hayvancılık

Ekonominin temelidir. At ve koyun iki temel unsurdur: At sürüsü itibar, koyun sürüsü maddi güç sağlardı. Daha çok sütten yararlanılırdı.

Tarım

Su kenarlarında yapılırdı. Buğday, çavdar, darı, arpa yetiştirilirdi. "Tarla" ve "ekin" Türkçenin en eski kelimelerindendir.

Ticaret, maden

Ticaret çoğunlukla değiş tokuştu; at ve kürk verilip ipek alınırdı. Demircilikle kılıç, kalkan, mızrak, temren (ok ucu) yapılırdı.

ÖNEMLİ

"Türk çocuğu, atalarını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır." (Atatürk)

Türk Tarih Kurumu: Atatürk'ün öncülüğünde, Türklerin medeniyete katkılarını ortaya çıkarmak için kuruldu. Tarihini bilmek, kimliğini ve geleceğini kurmaya yardım eder.

Sıra sende: Bir internet kaynağını kullanırken kimin yazdığına ve adres uzantısına bak. Resmî ve bilimsel kaynaklar daha güvenilirdir.

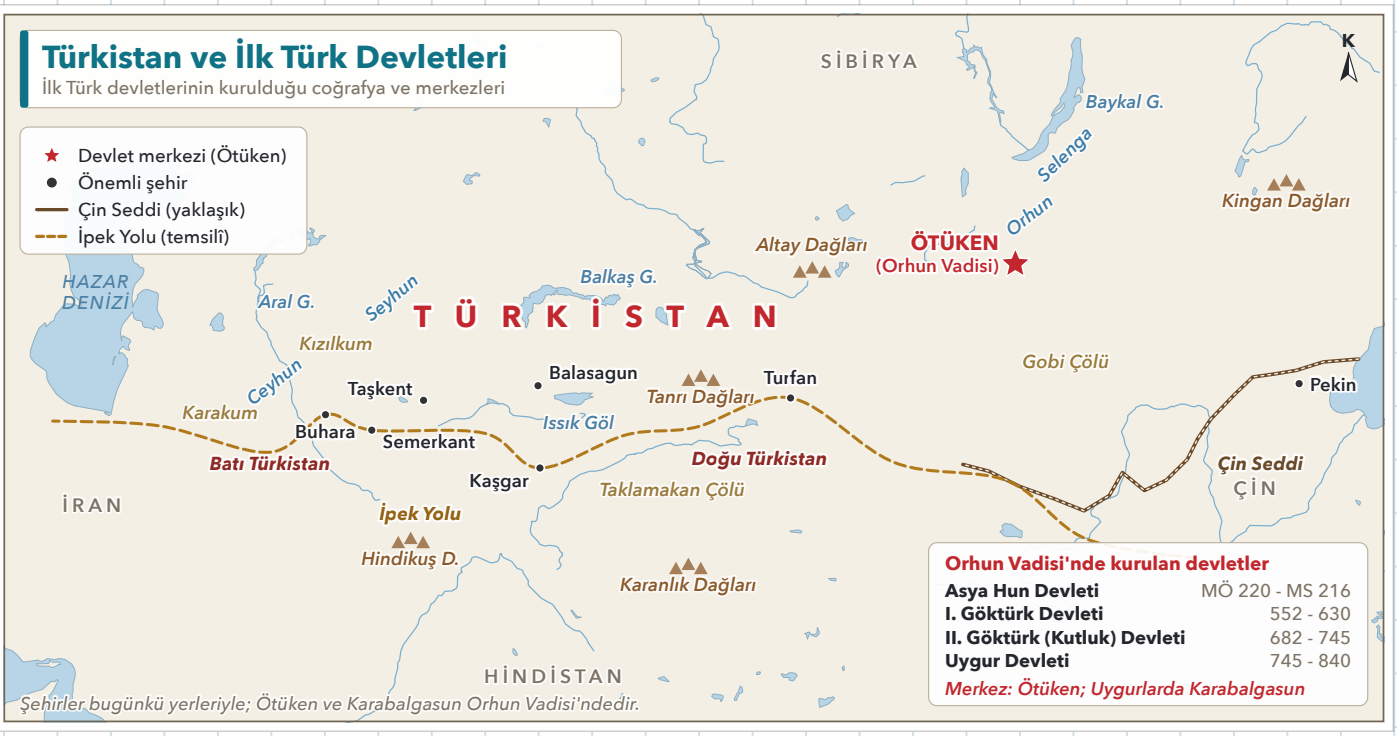
Orhun yazıtları ve balballar (temsilî)

Taşa yazılan tarih

Orhun Kitabeleri, II. Göktürk döneminde Bilge Kağan, Kültigin ve Tonyukuk için dikilmiştir. Göktürk alfabesiyle yazılan bu taşlar, Türk tarih ve edebiyatının ilk yazılı belgelerindendir. Etraflarındaki balballar da anıt alanının parçasıdır.

Öğrenme çıktısı: Asya Hun Devleti, Göktürkler ve Uygurların medeniyetimize katkıları hakkında çıkarım yapabilme

Haritada Türkistan

Haritayı okuyalım

- **Türkistan** batıda Hazar Denizi'nden doğuda Kingan Dağları'na uzanır. Altay ve Tanrı Dağları, Aral ve Balkaş gölleri, Seyhun ve Ceyhun nehirleri buradadır.
- Asya Hun Devleti ile I. ve II. Göktürk devletlerinin merkezi **Ötüken'dir**. Uygurların merkezi **Karabalgasun** da Orhun Vadisi'ndedir.
- **İpek Yolu** Buhara, Semerkant, Kaşgar ve Turfan'dan geçerek Çin'i batıya bağlar. Göktürkler bu yola hâkim olmuştur.

A+ SINAVDA ÇIKABİLİR

Ötüken'in dört devlete merkez olması, burasının Türkler için **yurt ve devlet merkezi** sayıldığını gösterir. Orhun Kitabeleri de hakanın Ötüken'de oturması gerektiğini söyler.

Kronoloji

MÖ 209	**MÖ 199**	**216**	**552**
Mete Han tahta çıktı. Kara Kuvvetlerinin kuruluş yılı sayılır.	Mete Han, Çin imparatorunu kuşattı.	Asya Hun Devleti yıkıldı.	Bumin Kağan, Ötüken merkezli I. Göktürk Devleti'ni kurdu.
557	**630**	**682**	**745 - 840**
Ak Hunlar yıkıldı, İpek Yolu'na hâkim olundu.	Göktürkler Çin egemenliğine girdi.	Kutluk (İlteriş) Kağan II. Göktürk Devleti'ni kurdu.	Uygurlar kuruldu; 840'ta Kırgızlar son verdi.

Medeniyetimize katkılar

Alan	Bugüne uzanan iz
Yönetim, hukuk	Kut anlayışı, kurultay, töre; hatunun yönetimdeki yeri
Ordu	Onluk sistem, ordu millet anlayışı, süvari gücü, turan taktiği
Sosyal hayat, ekonomi	Aileye verilen değer, zengin akraba adları; at ve koyun yetiştiriciliği, demircilik
Sanat, yazı	Hayvan motifli eşyalar, balbal, Uygur minyatürü; Orhun Kitabeleri

Öğrenme çıktısı: Asya Hun Devleti, Göktürkler ve Uygurların medeniyetimize katkıları hakkında çıkarım yapabilme

Kendimi Deniyorum

A. Doğru mu, yanlış mı?

Cümle doğruysa "D", yanlışsa "Y" yazınız.

☐ 1. Bilinen ilk Türk devleti Asya Hun Devleti'dir.
☐ 2. Türklerde kurultay kararları kağanı kesin olarak bağlardı.
☐ 3. Uygurlar yerleşik hayata geçmiştir.
☐ 4. Türk ordusu ücretli askerlerden oluşurdu.
☐ 5. Törenin dayandığı ilkelerden biri adalettir.

B. Eşleştirelim

Kavramın harfini ilgili açıklamanın başındaki kutuya yazınız.

A) Mete Han	☐	Türk adını resmî olarak kullanan ilk devlet
B) Göktürkler	☐	Yazısız hukuk kuralları
C) Töre	☐	Onluk sistemi kurdu
D) Hatun	☐	Maniheizm'i benimseyen hükümdar
E) Bögü Kağan	☐	Devlet meclisine katılan kağan eşi

C. Boşlukları dolduralım

Kelimeler: **kurultay** **balbal** **kut** **Türkistan**

1. Türklerin yurdu anlamına gelen bölge ..... olarak adlandırılır.
2. Yönetme yetkisinin Tanrı'dan geldiği inancına ..... denir.
3. Öldürülen düşmanları temsilen dikilen taşlara ..... denir.
4. Devlet meclisine ..... denir.

D. Düşünelim, yorumlayalım

1. Bozkırda yaşayan bir Türk ailesi yazın yaylaya, kışın ovaya göç etmektedir. Eşyaları kolay taşınabilir, kemer tokaları hayvan motifleriyle süslüdür.

a) Bu ailenin yaşam biçimi sanatını nasıl etkilemiştir?
b) Uygurlarda mimarinin gelişmesini bu yaşam biçimiyle karşılaştırarak yorumlayınız.

2. Bir kağan kurultayı toplamış, hatun ve boy beyleri görüş bildirmiştir. Kağan, töreye uygun gördüğü kararı açıklamıştır.

a) Bu olaydan Türk yönetim anlayışıyla ilgili iki sonuç çıkarınız.
b) Bu yönetimi bugünkü TBMM ile bir benzerlik ve bir farklılık yönünden karşılaştırınız.

Bu konunun şarkısını Onur Akmeşe YouTube kanalından dinlemeyi unutmayın!